

III. Gramma Nyelvészeti Napok

2004. november 26. és 27. között immár harmadszor került sor a Gramma Nyelvi Iroda által szervezett Gramma Nyelvészeti Napokra Párkányban. Az idei rendezvénynek *A szlovákiai magyar nyelvjárások és a beszélt nyelv kutatása, dokumentálása* címet adták a szervezők.

A nyitóbeszédben Szabó Mihály Gizella, a Gramma Nyelvi Iroda vezetője, elmondta, hogy a konferencia megrendezésének ötlete Sima Ferenc, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének egykori oktatója által ösztönzött, zömében feldolgozatlan nyelvjárási anyag megszerzéséből fakadt. Ez az anyag jelenkori vizsgálatokkal kiegészítve valóságos idő-vizsgálatokra is módot adna, mondta Szabó Mihály Gizella, hangsúlyozva ezzel a kapcsolatot a korábbi kutatások és jelenben, jövőben megvalósuló kutatások között. Másrészt a szervezők ezzel a konferenciával olyan fórumot szerettek volna teremteni, ahol a tapasztaltabb nyelvjárás- és beszélt nyelvkutatók mellett a szlovákiai magyar nyelvjárásokkal és beszélt nyelvel foglalkozó fiatal kutatók is bemutatkozhatnak, és ahol közösen megbeszélhetik a szlovákiai magyar hanganyag létrehozásával és feldolgozásával kapcsolatos tennivalókat. Ebben pedig a Csemadok, és mint később kiderült a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma hathatós segítségére is számíthatnak. Az összegyűjtött és feldolgozott anyag elsősorban majd az iskolai anyanyelvoktatás didaktikai eszköztárát gyarapítaná.

Az egybegyűlteket Párkány város alpolgármestere is köszöntötte, kifejezte örömét, hogy városukban harmadik alkalommal rendezik meg a Gramma Nyelvészeti Napokat és sikeres tanácskozást kívánt.

A konferencia első előadója Kiss Jenő, a budapesti Finnugor Intézet igazgatója, az MTA levelező tagja volt. *Gondolkodás(át) a mai magyar dialektológia időszerű kérdéseiről* Gombocz Zoltán szavaival kezdte: egyetlen kutatónak sem szabad saját tudományán belül csupán annak pillanatnyi kérdéseivel foglalkoznia, hanem messzebbre kell néznie. Ebből következik egyrészt az is, hogy a kutatásokat egyetlen irányban sem szabad lezártnak tekintenünk. A tudományos kérdések megválaszolásához – folytatta Kiss Jenő – elengedhetetlenek az adatok. Laziczius Gyula még úgy vélte, hogy a 19. század adatgyűjtő, adatfőlhalmozó korszaka után, a 20. században már csak a meglévő adatok kiegészítésére lehet szükség. Ő azonban még nem sejthette, hogy a technika fejlődése milyen új távlatokat nyit majd. Ennek ellenére

korunk nyelvjáráskutatása még mindig elsősorban anyaggyűjtés, és a nyelvjárási leírások is csak kommentált adathalmazok. Az adat érték, ugyanakkor túl sok a gyűjtés, és túl kevés a valódi földolgozás, foglalta össze az iménti gondolatmenetet Kiss Jenő, aki ennek okát abban látta, hogy a földolgozás elméleti szempontból elmaradott és nem felel meg a kor igényeinek – ezt nevezte Kiss Jenő „elméletdeficit”-nek. A dialektológiát félkész áruk előállításához hasonlította, pedig a készáru a legértékesebb. A földolgozásokkal szemben „az adatgyűjtési düh” mellett szól az elnyelvjárásiatlanság ténye, hiszen a változó nyelvhasználat következtében bizonyos adatok valóban elveszhetnek, a nyelvjárások kihalásától azonban nem kell tartanunk, mondta Kiss Jenő. A nyugati dialektológiát állította elénk követendő példaként, ahol – elsősorban a német nyelvterületen – a nyelvjárási kutatások a strukturális vizsgálatok mellett a szociolingvisztikai vizsgálatokat ugyanolyan fontosnak tartják. Visszatérve a magyar nyelvjáráskutatásokhoz, fölkhívta a figyelmet, hogy az idén 100 éves Nyelvtudományi Társaságnak már megalakulásakor célkitűzései között szerepelt az akkor még népnyelvkutatásnak nevezett diszciplína. Az ilyen jellegetű népi kutatásokat mára már egy azokat kevésbé támogató légkör veszi körül, és globalizálódó világunkban nem jó szemmel nézik a nyelvjárások kutatásakor előtérbe kerülő lokalitáshoz való ragaszkodást. Végül a tudományág feladatait számba véve visszautalt a bevezetőben elhangzott gomboczi gondolatokra és a teljességre törekvés fontosságára a dialektológiai kutatásokban is. Kiss Jenő a magyar dialektológia helyzetét az „aratnivaló sok, de a munkás kevés” közismert bibliai idézettel summázta.

A dialektológiai vonalat továbbvezetve Sándor Anna, a nyitrai Konstantín Egyetem magyar tanszékének vezetője, a *masina*, a *pad* és a *borsó* kapcsán a szlovákiai magyar nyelvjárástípusokról, majd saját Nyitra menti kutatásairól beszélt. Bevezetőjében elmondta, hogy a szlovákiai magyarok anyanyelvváltoztatát, elsődleges és elsőként elsajátított nyelvváltoztatát még mindig a nyelvjárások alkotják. Ez annál is fontosabb, mert kisebbségi körülmények között a nyelvjárások helyét, azok térvesztése következtében, nem a magyar köznyelv venné át, hanem a szlovák nyelv. A szlovákiai magyar nyelvterületnek a jellemezésében azt az ismert tényt szögezte le újra, hogy a magyar nyelvterületet alkotó tíz nyelvjárási régióból három a mai Szlovákia területére is átnyúlik – nyugatról keleti irányba haladva – a közép-dunántúli–kisalföldi, a palóc és az északkeleti régió. Az előadó által behatóbban tanulmányozott Nyitra vidéki nyelvjárásokat a szakirodalom a nyugati és az északnyugati palóc nyelvjárási csoportokhoz tartozónak mondja. Ennek pontosabb meghatározására, és egyben eleget téve a *Magyar nyelvjárások atlasza* utáni várakozásoknak, hogy a nagyatlász példáján fölbuzdulva kisebb regionális atlaszok készüljenek, és amire szlovákiai példánk még nincs, vállalkozott Sándor Anna. Igaz, volt egy-két atlaszkészítési kísérlet, ezekből viszont egy sem valósult meg. Sándor Anna 26 Nyitra környéki községben kérdezte le hangtani, alaktani és szótani jelenségeket vizsgáló kérdőívét. A Nyitra-vidéki nyelvatlász térképeire vitt adatok a *Magyar nyelvjárások atlaszánál* pontosabban rajzolják meg a vizsgált terület nyelvjárási képét. A terület általános jellemzője az illabiális *-a* ejtése a köznyelvi labiális *-a* helyén, és a köznyelvi hosszú *-á* labiálisabb ejtése, amit palóc sajátosságnak is mondhatunk, viszont a többi megfigyelt sajátosság sem hagyható figyelmen kívül, figyelmeztet Sándor Anna. Ennek tükrében négy nyelvjárási csoport különíthető el: egy északi, egy középső, egy

délkeleti és egy délnyugati. A déliek (főbb vonásaikban) és az északiak a nyugati nyelvjáráscsoportozáshoz sorolhatók. A korábban szigetként kezelt Barslédec és Nagyhind nyelvjárása sem tűnt a kutatás eredményei alapján oly mértékben eltérőnek, hogy azokat nyelvjárásszigetként kellene kezelnünk, zárta előadását Sándor Anna, egyben utalva Presinszky Károly a folytatásban elhangzó nagyhindi vizsgálataira épülő előadására.

A tapasztaltabb nyelvjáráskutatók sorát Szabó József, a Szegedi Egyetem tanára folytatta a magyarországi és vajdasági nyelvjárásszigetek vizsgálatának néhány tanulságával. A tudománytörténeti áttekintésben a nyelvjárásszigetek tanulmányozásának fontosságára utalók mellett az eddigi kutatásokra is utalt. Sajnálattal állapította meg, hogy a nyelvjárásszigetek monografikus földolgozása sokáig váratott és ma is vár magára. Pozitív példával jár elől Németország, ahol a nyelvjárásszigetek tanulmányozásának hagyománya van, sőt külön kutatási területnek számít. Saját kutatásaira hivatkozva a nyelvjárásszigetek vizsgálatának komplexitására hívta föl a figyelmet, hiszen tanulmányozásukhoz elengedhetetlen a szomszédos nyelvjárások mélyreható vizsgálata – elsősorban a szigetek kiterjedésének meghatározásához –, valamint a kibocsátó nyelvjárás megállapításához a *Magyar nyelvjárások atlaszának* részletes áttanulmányozása. Szabó József ugyancsak saját kutatásaiból kiindulva a nyelvjárásszigetek tipologizálását is elvégezte (lásd! Kiss Jenő [szerk.]: *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris, 2001.). Mint mondotta, sok esetben a vallás jelentett fogódzót, sőt több esetben csak a vallás alapján lehetett azonosítani az egykori, ma már beolvadt szigeteket, illetőleg a kibocsátó nyelvjárásokat. A nyelvjárásszigetek tanulmányozásának tanulságait főleg a dialektológia tudja hasznosítani, de meríthet belőle a településtörténet is. Zárásként a feladatokat vette sorra, elsőként említve a szlovákiai magyar nyelvjárásszigetek tanulmányozását.

A konferencián résztvevő fiatal kutatók közül elsőként Kožík Diana, az ELTE nyelvészdoktorandusza mintegy válaszként Szabó József zárógondolataira a szenci ő-ző nyelvjárásszigettel kapcsolatos eddigi ismereteinket foglalta össze, és beszámolt jelenleg is folyó saját kutatásairól *A szenci ő-zés tegnap és ma (és holnap?)* címmel. A szenci ő-zés tegnapját a 20. századi kutatások alapján mutatta be. A mába saját élőnyelvi kutatásai engedtek bepillantást. Ezen kutatásai tükrében kirajzolódnak a nyelvjárás elhalványulását, hiszen a 70 év fölöttiek ő-zésének mértéke csaknem azonos a középiskolás fiatalokéval. A pedagógusok körében végzett attitűdvizsgálatok is a nyelvjárás pozitív megítélését mutatják. A szenci ő-zés jövőjéről a megkérdezett szenciek túlnyomó többsége pozitívan vélekedett, azaz sajnálná, ha eltűnne a nyelvjárás, zárta előadását Kožík Diana.

A folytatásban Presinszky Károly, a nyitrai Konstantín Egyetem magyar tanszékének fiatal oktatója beszélt Nagyhinnel kapcsolatos kutatásairól és azok eredményeiről, valamint a nagyhindi nyelvjárás magánhangzórendszerében tapasztalt változásokról. A Sándor Anna-féle Nyitra-vidéki kutatások sorába illeszkednek Presinszky Károly Nagyhinden végzett vizsgálatai, aki mélyebben vizsgálja a nyelvjárás mai képét és az esetleges összefüggéseket a kupuszinai nyelvjárással. Eddigi eredményei Sándor Anna megállapításait támasztják alá, miszerint Nagyhind nyelvjárása nem szigetjellegű, több tekintetben is illeszkedik a környező nyelvjárásokhoz, és ezek az egyezések régebben még hangsúlyosabbak lehettek.

Vörös Ferenc hozzászólásában a fiatal kutatók segítségére sietett, elsősorban a nyelvjárások, nyelvjárászízigetek kibocsátó nyelvjárásának, eredetének megállapításában, mondván, hogy a személynevek vizsgálata is megfontolandó és fogódzót jelenthet ezeknek a fogós kérdéseknek a megválaszolásában.

Az ebédszünetet követően Cs. Nagy Lajos, a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója nyitrai vendégtanári éve alatt folytatott Medvesalji nyelvjárás-kutatásait foglalta össze. Egy megjegyzéssel kezdte előadását, melyben igazat adott Kiss Jenőnek az adatok nélkülözhetetlenségével és fontosságával kapcsolatban: „adatok nélkül csak költeni tudunk, de hát nem vagyunk madarak”. Medvesalján, ebben a mintegy 12 faluból álló, hozzávetőlegesen 5000 lakosú közép-szlovákiai régióban végzett lexikológiai kutatásokat. Mint mondta, jobbra csak adatmentésről volt szó, a földolgozás még további munkát igényel. Leginkább a nyelvjárás alapréteget igyekezett megragadni, ezért a nyelvjárás archaikus rétegét vizsgálta a nyelvjárást jól beszélő, jobbra immobilis beszélők körében. A vizsgálat eredményeit a *Magyar nyelvjárások atlaszának* adataival összevetve megállapította, hogy több esetben a lexikológiai tagoltság megfordult, azaz a nagyatlaszhoz képest tagoltabbakká váltak a lexikai elemek. A kutatás anyagát könyv alakban is kiadták (Cs. Nagy Lajos: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2003.), a mélyreható vizsgálatok és azok eredményei azonban még váratnak magukra.

Vörös Ferenc, a nyitrai Konstantín Egyetem magyar tanszékének vendégtanára, a dialektológia után a névtanra és annak időszerű problémáira terelte a hallgatóság figyelmét. *Névtan – névföldrajz – onomatodialektológiára* módosította előadása címet. Az előadás elején a névtan önelvűségéről beszélt. A névtan, onomasztika, illetőleg onomatológia tárgya a tulajdonnév, és ezt határozza meg előadásában Vörös Ferenc, majd a tulajdonnevek kialakulásáról, formai jegyeiről és a tulajdonnév és köznév közötti átmenetekről szökött. A névtan önálló tudományként 60 éve létezik, Magyarországon az első névtani konferenciát azonban 1958-ban rendezték. A legutolsót, a sorban az ötödiket 1996-ban tartották Miskolcon. A címben másodikként szereplő *névföldrajz* eredetét tekintve a névföldrajzból vált ki, és nem azonos a onomatodialektológia névvel illetett tudományággal. A névföldrajzhoz kapcsolódik a névtopográfia, ami a nevek területi megoszlásával foglalkozik. Az *onomatodialektológia*, ami a címben a harmadik kifejezés, kialakulása az 1980-as évekre vezethető vissza és Ördög Ferencnek köszönhetően vált közhasználatúvá. Ez a tudományterület horizontális és szociolingvisztikai szempontokat egyaránt alkalmaz, mondotta többek között Vörös Ferenc. Az előadás zárásaként a szlovákiai családnevek kutatásáról és ebben a témában végzett saját kutatásainak eredményéről szökött az előadó. A vizsgálatok során, a korábbi szokástól eltérően, nagyobb hangsúlyt fektetett az idegen eredetű, elsősorban szláv eredetű családnevek elemzésére. Elemzései során az időbeli szempontok mellett más szempontokat is, többek között földrajzi, társadalmi, etimológiai, névélettani, felekezeti szempontokat is figyelembe vett. A családneveken kívül a keresztnéveket is tanulmányozta. A szlovakizált névalakok előnyben részesítésének okait is vizsgálta, amit főleg a hontalanság éveiben lezajlott változásokkal és azok máig tartó következményeivel hozott kapcsolatba. Ezen vizsgálatoknak egy monografikus leírása is hozzáférhető (Vörös Ferenc: *Családnév-kutatások Szlovákiában*. Pozsony, Kalligram, 2004.).

A dialektológia és a névtan után a szlovákiai magyar kétnyelvűség-kutatások kerültek előtérbe. Elsőként Lanstyák István, a pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékének oktatója és a Gramma tudományos tevékenységéért felelős munkatársa, adott egy átfogó áttekintést a kódváltás alaptípusairól. A bevezetőben a tipizálás alapját képező kérdést tette föl: hogyan épülnek be a különböző nyelvekből származó szekvenciák ugyanabba a diskurzusba. A tipizáláshoz fölhasznált adatok a Grammában készülő szlovákiai magyar beszélt nyelvi korpuszból, valamint a pozsonyi magyar tanszék diákjai által gyűjtött és lejegyzett anyagból származnak. A kódváltás közismert definíciójának kiegészített változatát adta közre a folytatásban – e szerint kódváltásnak mondjuk a kétnyelvű kommunikáció minden olyan válfaját, amelyben a beszélők egyetlen diskurzuson belül két nyelvet vagy két nyelvből származó elemeket használnak – kiegészítve azzal, hogy a diskurzuson belül a kétnyelvű szekvenciák tartalmilag nem felelhetnek meg egymásnak, azaz nem lehetnek fordítások. A kódváltás három alaptípusát említi: a megnyilatkozáson belül értelmezhető *bázisstartó kódváltás*nak, a diskurzuson belül értelmezhető *bázisvált(ogat)ás*nak, a megnyilatkozáson kívül értelmezhető pedig *mondaton kívüli kódváltás*nak nevezi. A bázisstartó kódváltáson belül négy altípust különböztet meg a vendégnyelvi, a diskurzus alaphelyétől eltérő nyelvű betétek beépülése szempontjából. Ezeknek az altípusoknak egyelőre csak munkamegnevezései léteznek. A B típusú kódváltásban bázisnyelvi toldalékok jelennek meg, mint például az -s képző a „šľahač kás port”-ban (tejszíhab készítésére alkalmas por). A V típusú kódváltásnál vendégnyelvi toldalékokkal találkozunk, mint például „ha tudod a základnú grammatiku” (ha tudod a nyelvtan alapjait), vagy egyeztetésnél „lepšie postavená család” (jobb szituált család). A Z típusú kódváltásnál a vendégnyelvi betétek zéró morfémával vannak ellátva, például: „Marha *urážka*, nem?” (Marha sértés, nem?) A H típusú kódváltásnál pedig hiányzik a toldalék, annak ellenére, hogy szükség lenne rá. A bázisstartó kódváltáson kívül Lanstyák István szolt még a bázisváltásról és a bázisváltogatásról is. Az utóbbin belül kódtartó kódváltásra is kitért, mondván, hogy ez a kódváltás azon sajátos formája, amikor mindkét beszélő következetesen egy kódot használ, a két kód viszont különbözik egymástól, ennek ellenére a beszélők kiválóan értik egymást. Megemlítette még az idézést és az utalást is. Végül röviden jellemezte a mondatbeli és a mondaton kívüli kódváltás típusait is.

Lanstyák István előadásához kapcsolódott Rabec Istvánnak, egy fiatal kétnyelvűség-kutatónak az előadása, aki pozsonyi egyetemisták körében a nyelvvesztés kapcsán végzett vizsgálatainak eredményeiről számolt be. Rabec adatközlői olyan pozsonyi egyetemisták voltak, akiknek első nyelvük a magyar volt, de tanulmányaikat a kezdetektől szlovák nyelven végezték. A rögzített anyagokban az írott nyelv grammatikájától való eltéréseket, a kommunikatív startégiák érvényesülését, a kontaktusjelenségeket, a nyelvművelők által megőrzött formák, valamint a vizsgált beszélők megnyilvánulásait kísérő paralingvisztikai eszközöket vizsgálta.

A kétnyelvűség kérdéseit Fuksz Annamária előadása zárta, aki szakdolgozatának témájáról, magyarbódi nyelvcsere kutatásairól beszélt. Ez a Kassa melletti község mára már nyelv(járás)szigetté vált, sőt a nyelvjárás és vele együtt a magyar nyelv is mára már olyannyira visszaszorult, hogy csak az idősebbek beszélnek, az utcán már a szlovák nyelv az uralkodó. A község életében mindmáig nagyon fontos a vallás, korábban ennek nyelvmegtartó ereje is volt, tette hozzá Fuksz Annamária. Az 50-es

évektől működő állami iskola mind a vallást, mind pedig a magyar nyelv szerepét visszaszorítani igyekezett, és mint látjuk nagy sikerrel.

A nap utolsó előadója, Jarábik Gabriella, a pozsonyi Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumáról, annak megalakulásáról, működéséről és terveiről számolt be. A múzeumnak otthont adó Brämer-kúria 2002-ben nyitotta meg kapuit, és egy állandóan bővülő néprajzi gyűjtemény mellett különböző időszaki kiállításokkal várja az érdeklődőket. Külön sikerként könyvelte el Jarábik Gabriella és a múzeum, hogy sikerült megszerezniük a sztregovai Madách-kastélyt, melyben a jövőben egy irodalmi múzeumot, és vele együtt egy irodalmi központot szeretnének kialakítani. Szó esett még a múzeumhoz csatolt Mikszáth-emplékházról is, amelyet följújtani szándékoznak. Zárásképpen Jarábik Gabriella átadta Szabó Mihály Gizellának azokat a CD-eket, amelyek a Kovács István által az 1950-es években gyűjtött hanganyag immáron digitalizált változata található, hogy az ilyen új formában hozzáférhetőbb és időtállóbb legyen, és további kutatási lehetőségeket nyújtson a kutatók számára.

A tanácskozás első napját lezárandó, a szervezők lehetőséget biztosítottak a vitára is. A vita keretén belül elsőként Kiss Jenő érdeklődött Lanstyák Istvántól, hogy készültek-e fölmérések a balasz kétnyelvűek kódváltási szokásairól. Lanstyák István válaszában elmondta, hogy a balasz kétnyelvűeknél is tapasztalható bázisváltogatás, ezt elsősorban munkahelyi közegekből származó adatok bizonyítják. Ugyanakkor igencsak nehéz meghatározni kit is tekintünk balasz kétnyelvűnek. A névtanra terelve a szót először az onomatodialektológia fogalmán tűnődtek el a konferencia résztvevői. Lanstyák a névjárástan kifejezést javasolta helyette. N. Császi Ildikó egyetértett Lanstyákkal, azonban hozzátette, hogy először névszótárakat kellene készíteni, csak azután lehetne gondolkodni a Lanstyák által javasolt kifejezés használatán. Vančóné Kremmer Ildikó indította el azt a gondolatmenetet, melynek során a nyelvjárások és az identitás kapcsolatára utalva Vörös Ferenc leszögezte, hogy a szlovákiai magyarságnak helyi, lokális tudata van, azaz a nyelvjárás (és a falu) jelenti az otthont – annak ellenére, hogy a nyelvjárás(á)t csúnyának mondják –, ahogy azt előtte Lanstyák István is megjegyezte. Szabó József a fölvetett kérdéshez kapcsolódóan megjegyezte, hogy a kisebbségi magyarok számára Magyarország a fölöltődést jelenti, nem a hazát, mert hazának, mint ahogy az már elhangzott, általában saját pátriájukat érzik. Ez, többek között olyan negatív élményekből is fakadhat, mint amikor laikus magyarországiak csodálkoznak azon, hogy milyen jól beszél a magyart, az anyanyelvüket. Témát váltva Sándor Anna a készülő szlovákiai magyar nyelvjárás olvasókönyv diakrón, ill. szinkrón voltáról, lehetőségeiről gondolkodta el az egybegyűlteket.

A tartalmas napot hasonlóan tartalmas esti program követte. Szabó Mihály Gizella fölvezetőjében a Gramma „előzenekará”-nak nevezett Kicsi Hang verséneklő duó a *Ki viszi át...?* című műsora a korábbi párkányi konferenciák hagyományához igazodva zeneileg is tartalmassá tette a konferenciát. A műsort kötetlen beszélgetésekre kiváló alkalmat adó fogadás követte.

A konferencia második napja ugyancsak a dialektológia jegyében indult. Menyhárt József, a Gramma fiatal szervezőtitkára *Nyékvárkony nyelve* című előadásában a falu nyelvének komplex képét vázolta föl. Adatait kérdőívek és interjúk segítségével gyűjtötte. A faluban használt nyelvjárás egyes jellegzetességeinek ismertetése után, mint az *fzés*, a *szórványos őzés*, kitért a közigazgatásilag a faluhoz tartozó,

de attól távolabb fekvő roma telepen, Malomhelyen Pintér Tiborral és Zalka Lóránttal együtt végzett kutatásaira. A falu nyelvéhez a nyelvjáráson kívül más nyelvváltozatok is hozzátartoznak, ezért kitért az egyes nyelvváltozatokra és azok használatára. Elsőként a hivatalos nyelvhasználatot vázolta föl a községi ügyintézés szóbeli és írásbeli példái alapján. A falu életében megjelenő nyelvtervezési kérdéseket is bemutatta, mégpedig a régi dülőnevekből lett új utcanevek kapcsán. A kulturális élet nyelvhasználatát a helyi Csemadok alapszervezet, a cserkészcsapat, a nyugdíjasklub, a helyi Vöröskereszt, a tűzoltóság, az egyes rendezvények és bálok, a falu honlapjának és a *Nyékvárkonyi Hírmondónak* a segítségével mutatta be, majd a postai ügyintézés, az oktatás és a katolikus egyház nyelvhasználatába nyerhettünk betekintést. Ez utóbbival, a vallási élettel kapcsolatban, utalt a helyi nyelvjárás használatára a miséken.

A folytatásban Balogh Lajos foglalta össze nyelvjárási szótáraink másfél évszázados történetét. A bevezetőben a nyelvjárások különbségeiről és a nyelvjárási leírásokban követett hangtani elv általánosságáról szolt, azonban föl hívta a figyelmet, hogy más a helyzet a nyelvjárási szótárakban. Ezekben elsősorban a nyelvjárás(ok)ra jellemző tájszavakat találjuk, rendszerint abban a hármás fölosztásban, amely valódi, jelentésbeli és alaktani tájszavakat különböztet meg. Az első magyar tájszótár, mint mondotta, 1838-ban Döbrentei Gábor és Schädel Ferenc szerkesztésében készült el, és az imént említett fölosztást alkalmazta. 1872-től a *Magyar Nyelvőr* több ízben föl hívást tett közzé, melyben tájszavak gyűjtésére buzdított. Ezekből a gyűjtésekből származó anyagot a *Nyelvőr* is megjelentette, és valamivel később Szinyei József a *Magyar tájszótár*hoz is föl használta. A fölosztás, amit Szinyei követ, ugyanaz, mint az 1838-as szótárban, csak az egyes kategóriákat másképpen nevezte: tulajdonképpen, jelentésbeli és alak szerinti tájszavakat említett. Következőként Balogh Lajos Csúry Bálint munkásságára tért ki, akinek egy teljes nyelvjárási tájszótár megszerkesztése volt a célja. A teljességre törekedvén, mások véleményével ellentétben, Csúry a nyelvjárásban előforduló köznyelvi szavakat is a nyelvjárás részeként fogta föl, és ezeket is belevette *Szamosháti tájszótár*ába. A teljességgel kapcsolatban Balogh Lajos fölvetette, hogy valójában egy (táj)szótár sosem lehet teljes, hiszen a (táj)szótárnak az írását befejezni nem, csak abbahagyni lehet. Csúryhoz hasonlóan teljes tájszótárt szándékoztak készíteni a szegedi és a kőrögyi tájszótár írói, szerkesztői is. Imre Samu *Őrségi és hetési nyelv atlaszával* egy újabb, tájszótári szempontból termékeny időszak folytatódott-kezdődött a magyar dialektológiában, amelynek egyik legújabb hajtása Balogh Lajos *Büki tájszótára*, amit a szerző röviden be is mutatott.

A szótáraknál maradvá Kiss Gábor, a Tinta Kiadó igazgatója, a számítógép szerepéről beszélt a szótárírás folyamatában. A tudomány fejlődéséhez hasonlóan a szótárírás is egy állandó spirálszerű folyamat, amelyben az elmélet-gyűjtés-földolgozás-rendszerezés újra ismétlődik immáron egy magasabb fokon. A számítógép elsősorban az adatok földolgozásánál és rendszerezésénél jelent nagy segítséget, a számítógép adta lehetőségek azonban a szótárak használata terén is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak, hiszen a szótár adatainak a tárolását, rendszerezését, ki keresését, csoportosítását a számítógép rövidebb idő alatt és pontosabban képes elvégezni. A szótár számítógépes formájának kialakításához viszont egy „lebutított” rendszerre, a lehető legegyszerűbb rendszerre van szükség, hogy az adatok a vál-

tozó technikai megoldások mellett is hozzáférhető és fölhasználható legyenek. A számítógép adta lehetőségeket használja föl az a szinonimákat tartalmazó *Szókincstár* is, melynek anyaga 23 korábbi szótár átböngészésével állt össze. Hasonló módszerrel készült a *Magyar néprajzi lexikon* is. Kiss Gábor előadását a régi és mai szótárírás összevetésével zárta: régen a szótárírás méhek szorgos munkájához hasonlított, akik a kaptár-szótárba hordják össze a szavakat, ahogy az Bod Péter 1767-ben megjelenő szótárának címlapja mutatja, ma a számítógép veszi át a méhek és a kaptár szerepét is.

A Gramma Nyelvi Iroda korpusznyelvészeti vizsgálataiba engedett betekinteni Pintér Tibor, a Gramma fiatal munkatársának előadása. A korpusz nem más, mint számítógépes programokkal földolgozott szöveggűjtemény(ek), állapította meg Pintér Tibor. Az első magyar nyelvű korpuszok az 1970-es évekből valók. Az ilyen jellegű anyagokat 1998-tól a később *Kárpát-medencei szövegtára* keresztelt *Magyar nemzeti szövegtár* tartalmazza. A szlovákiai magyar korpusz összeállítása 2002-ben kezdődött, és ennek fő műhelye a Gramma Nyelvi Iroda. A Gramma korpusznyelvészeti tevékenysége a szlovákiai magyar korpusz összeállítása mellett, hangzókorpusz és adatbázisok kiépítésére is kiterjed. A szlovákiai magyar korpusznak csak írott formája van, és egy 2004. júniusi adat szerint hozzávetőlegesen 4 millió adatot tartalmaz. A korpusz sajtónyelvi, szépirodalmi, tudományos, hivatalos és beszélt nyelvi szövegeket tartalmaz. Ezek mellett az 1990-nél nem régebbi szinkrón anyagok mellett egy történeti tár is kiépülően van, amely körülbelül 600 órányi 1960 és 1980 között gyűjtött nyelvjárási anyagot tartalmaz, amely a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának köszönhetően újabb anyaggal bővült. Ezek a korpuszok kiindulópontot jelent(het)nek többek között a lexikológiai kutatásokhoz is.

A számítógépek adta lehetőségek kihasználását példázza az a CD-ROM is, amelyet Vörös Ottó és Simon Szabolcs készítettek a Fórum Kisebbségkutató Intézet közreműködésével. A CD-ROM-on található anyag abból a somorjai Bibliotheca Hungaricához került 123 hangszalagon levő hanganyagból és a hozzájuk tartozó kéziratokból állt össze, melyek Sima Ferenc pozsonyi vendégtanári működésének ideje alatt gyűjtődtek. A felvételeken hallható jelenségek jól példázzák az egyes nyelvjárási régiók nyelvjárási sajátosságait, olykor a nyelvi kontaktusok nyoma is észlelhető. A készítőik iskolai bemutatásra szánják a CD-ROM-ot, ezért egy didaktikai célokat szolgáló tájékoztató füzet is készülően van.

Vörös Ottó, visszatérve a tájszótárakhoz, bemutatta a még nyomdában levő első felvidéki tájszótárt, melynek szerzője Gágyor József, tallósi tanár, aki Tallós nyelvének szótárát írta meg. A meglepetésnek szánt hírt, hogy immáron Szlovákiában is elkészült az első magyar tájszótár, nagy örömmel fogadta a konferencia közönsége.

Nemcsak a kimondottan nyelvészeti célokkal készülő vizsgálatok anyagai alkalmasak a nyelv és a nyelvhasználat tanulmányozására. Ezt bizonyította *A Csemadok népzenei adattárát* bemutató előadó, Huszár Ágnes is, aki egyben az adattár ifjú munkatársa. Az adattár működése három területet ölel föl. Elsőként a tudományos kutatást és feldolgozást említette Huszár Ágnes, ami egyrészt a népzenei gyűjtéseket, profi és amatőr gyűjtőknek a Csemadok által szervezett vagy önálló gyűjtések keretén belül gyűjtött, túlnyomó többségben vokális anyagokat, másrészt ezeknek az anyagoknak a lejegyzését foglalja magába. A gyűjtések olykor szöveges anyago-

kat is tartalmaznak, melyek az egyes dalok között összekötő szöveget képeznek vagy a dal(ok) használatára és a helyi szokásokra vonatkoznak. Az összegyűjtött, földolgozott és rendszerezett anyag elsősorban a népzenevel, néptáncokkal foglalkozó csoportok, de más érdeklődők rendelkezésére is bocsátják, hogy az előbbieket inspirációt szerezzenek és meríthessenek belőle, az utóbbiak pedig megismerjék és esetleg vizsgálják. Ez alkotja az adattár tevékenységeinek másik részét, azaz a segítségnyújtást, amely csoportoknak nyújtott segítségen kívül szakirodalmi bűvárlatokra is lehetőséget biztosít. Mindezek mellett az adattár munkatársai szervezői feladatokat is ellátnak, konferenciákat, találkozókát is szerveznek. Az előadást egy rövid bemutatóval tette teljessé Huszár Ágnes.

A beszámolóhoz Vörös Ferenc annyit fűzött hozzá, Kodály Zoltán szavait idézve, hogy az adattár által gondozott, elsősorban népzenei anyag a mi „zenei édes anyanyelvünk”.

A konferencia címében szereplő dokumentálásban vállal nagy szerepet a Fórum Kisebbségkutató Intézet, melyet az intézet igazgatója, Tóth Károly mutatott be. Az intézet, ahogy azt a megnevezés is mutatja, elsősorban kisebbségkutatással foglalkozik, ennek jegyében kialakított egy Európai Etnológiai Központot, valamint létrehozta az Interetnikus Kutatások Központját. Az intézethez tartozik a somorjai Bibliotheca Hungarica könyvtár is, amely tetemes mennyiségű anyagot kezel. A könyvtár anyagát folyóiratok, bibliográfiák, egyéni hagyatékok alkotják, továbbá az intézet létrehozott egy fényképtárházot, amely az elmúlt ötven év rendezvényeinek képes dokumentációját tartalmazza. Az intézet ugyanakkor egy hangarchívum kiépítésén is dolgozik. A hangarchívumot a korábban bemutatott CD-ROM nyelvjárási anyaga, hozzávetőlegesen 200 órányi interjúanyag és a Szlovák Rádió magyar adásának közvetítései alkotják. Az egyéb gyűjtemények között, ahogy azt Tóth Károlytól megtudtuk, szerepel a szlovákiai magyar városok életét dokumentáló képeslapgyűjtemény, az adattárak közül a Néprajzi Adattárat említhetjük meg. Az intézet kezeli a Csemadok levéltárát és az MKP létrejötte előtti szlovákiai magyar pártok archív iratait is. Ezen kívül az intézet kiállítások, konferenciák szervezésével, internetes adatbázisok kiépítésével foglalkozik, valamint számos publikációt, könyvet, folyóiratot jelentet meg.

A konferenciát záró előadásban Szabó Mihály Gizella a Gramma Nyelvi Iroda sokrétű tevékenységéről számolt be. A 2004-es évben több kiadvány is megjelent, melyben a Gramma jelentős szerepet vállalt. Megjelent egy a nyelvi jogokkal foglalkozó kötet, egy a szlovákiai magyar iskolarendszer fejlődését és annak nyelvi következményeit vizsgáló kötet, készülöben van a *Tanulmányok a kétnyelvűségről* második kötete. Elsősorban a Gramma kutatásainak köszönhetően szlovákiai magyar kifejezésekkel egészült ki az *Értelmező kéziszótár* és az Osiris-féle *Helyesírás* szótár-része, valamint a készülő *Idegen szavak szótára* is. A Gramma fontosnak tartja a fiatalok bekapcsolását a kutatásokba, ennek a szándékának azonban egyre nehezebben tud eleget tenni a szűkös anyagi feltételek miatt. Továbbá Szabó Mihály Gizella elmondta, hogy idén is megrendezték Paláston a Műhelytalálkozót, mely egyre nagyobb látogatottságnak örvend. A konferenciák szervezése is a Gramma legfontosabb tevékenységei közé tartozik. A mostanihoz hasonló, a jövőre is kihatással levő tanácskozások sorát a Gramma mindenképpen bővíteni szeretné. A párkányi konferenciának a rendelkezésre álló anyagok és lehetőségek fölmérése, az elvégzendő

feladatok meghatározása, valamint a szlovákiai magyar nyelvjárási és beszélt nyelvi kutatások föllendítése volt a célja, zárta szavait Szabó Mihály Gizella. Valamennyi résztvevő egyetértett abban, hogy ez meg is valósult.

A konferencia mottójának, már az első előadás végén is elhangzott, – „az aratnivaló sok, a munkás pedig kevés” – bibliai idézetet választhatnánk. A dialektológiai és beszélt nyelvi kutatások terén ez annyit jelent, hogy anyag van bőven, csak fölgyűjtésre és földolgozásra vár. Ez a munka pedig tapasztaltabbak és fiatalok együttes munkáját, együttműködését igényli.

Kožík Diana